

8. «Jaktrudnobyć Polakiemi!»: «Jak vazhko buty poljakom!» / Avt. koncepcii' Je. Shalac'kyj. – K.: Golov. specializ. red. lit. movamy nac. menshyn Ukrainy: Spilka poljakiv Ukrainy, 1997. – 336 s.: il. – Pol., ros., ukr.

9. Berdjajev M. Nacional'nist' i ljudstvo // Suchasnist'. – 1993. – №1.

10. Gornij V., Lukovceva I. Iz istorii dejatel'nosti RKP(b) po vovlecheniju pol'skih trudjashihhsja v SSSR v socialistscheskoe stroitel'stvo (1921–1929 gg.) // SSSR i Pol'sha: Internacional'nye svjazj – istorija i sovremennost'. – M., 1977. – T.1.

11. Jeremenko T. Poljaky v Ukraini / T. Jeremenko, B. Chyrko, O. Kalakura // Viche. – 1993. – №2. – S.119–130.

12. Kalakura O. Ja. Poljaky v etnopolitychnyh procesah na zemljah Ukrainy u XX stolitti: monografija / NAN Ukrainy. Instytut politychnyh i etnacional'nyh doslidzhen' im. I. F. Kurasa. – K.: Znannja Ukrainy, 2007.

13. Kozyc'kyj A. Genocyd ta polityka masovogo vynyshennja cyvil'nogo naselennja u XX st. (prychyny, osoblyvosti, naslidky). – L'viv, 2012.

14. Korotki pidsumky perepysu naselennja Ukrainy 17 grudnja 1926 roku: Nacional'nyj i vikovyj sklad, ridna mova ta pys'mennist' naselennja. – Harkiv, 1928.

15. Kravchenko B. Social'ni zminy i nacional'na svidomist' v Ukraini XX st. – K.: Osnovy, 1997.

16. Kul'turne budivnytvo v Ukraini's'kij RSR. Najvazhlyvishi rishennja Komunistychnoi' partii i Radjans'kogo urjadu 1917–1959 rr.: Zb. dok. v 2 t. – T.1. (1917 – cherven' 1941 rr.). – K.: Derzhvydav. polit. literatury URSR, 1960.

17. Nacional'naja politika VKP(b) v cifrah – M.: Izdatel'stvo Kommunisticheskoi akademii, 1930.

18. Nacional'nyj proces v Ukraini: Istorija i suchasnist'. Dok. i materialy / Za red. V. F. Panibud'lasky. – K., 1997. – Ch.2.

19. Nacional'ni menshyny v Ukraini 1920–1930–ti roky: Istoryko-kartografichnyj atlas / M. I. Panchuk ta in. (uporjad.); Instytut nacional'nyh vidnosyn i politologii' NAN Ukrainy. – K.: Chetverta hvylja, Golovna specializovana redakcija literatury movamy nacional'nyh menshyn Ukrainy, 1996.

20. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrainy. – F.1. – Op.2. – Spr.2933.

21. Tam samo. – F.166. – Op.2. – Spr.133.

22. Tam samo. – F.413 – Op.1. – Spr.368.

23. Tam samo. – F.413 – Op.1. – Spr.368.

24. Tam samo. – F.413 – Op.1. – Spr.468.

25. Tam samo. – F.413. – Op.1. – Spr.6.

26. Tam samo. – F.413. – Op.1. – Spr.99.

27. Tam samo. – F.5. – Op.1. – Spr.2236.

28. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy. – Spr.1540.

29. Tam samo. – Spr.2016.

30. Tam samo. – F.1. – Op.20. – Spr.1346. – Ark.34; Spr. 1317. – Ark.5.

31. Tam samo. – Spr.1508.

32. Tam samo. – Spr.1542.

33. Tam samo. – Spr.1542.

34. Tam samo. – Spr.1772.

35. Tam samo. – Spr.2006.

36. Tam samo. – Spr.2118.

37. Tam samo. – Spr.2495.

38. Tam samo. – Spr.604.

39. Tam samo. – F.1. – Op.7. – Spr.40.

40. Tam samo. – Spr.49.

41. Tam samo. – F.413. – Op.1 – Spr.253.

42. Chyrko B. V. Nacional'ni menshyny v Ukraini (20–30 roky XX st.) / NAN Ukrainy, In-t nacional'nyh vidnosyn i politologi'i. – K.: Asociacija «Ukrain'na», 1995.

43. Jakubova L. D. Social'no-ekonomichne stanovyshhe etnichnyh menshyn v USRR: 20–ti – pochatok 30–h rokov XX st. / NAN Ukrainy. Instytut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy, 2004.

Chernega P., Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Ethnology and Local History, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), kafetno@ukr.net

Fesenko V., Ph.D., Department of Ethnology and Regional Studies, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), kafetno@ukr.net

National-cultural policy of the communist regime concerning the Polish ethnic minority in Ukraine (1920 – mid 1930)

The program principles, forms and methods of the national-cultural policy of the communist regime concerning the Polish ethnic minority in Ukraine from

the 1920s – the middle of the 1930s are covered. In particular, it analyzes the content, nature and consequences of the policy of coronation aimed at using the representatives of the Polish ethnic minority to preserve and establish Soviet power and to eliminate the sources and centers of the national liberation struggle of the Ukrainian people.

Keywords: Polish ethnic minority, national-cultural policy, coronation, communist regime.

* * *

УДК 94(477.74)«1921»

Шишко О. Г.,

кандидат історичних наук, доцент, докторант
кафедри історії України, Одеський національний
університет ім. І. І. Мечникова (Україна, Одеса),
Shyshko2011@ukr.net

Продовольча кампанія в Одеській губернії у 1921 р.: КРИВАВА БИТВА ЗА ХЛІБ

Мета дослідження полягає у висвітленні процесу проведення продовольчої кампанії в Одеській губернії у другій половині 1921 р. на основі проблемно-хронологічного методу. Комуністична влада продовжила практику застосування каральних органів, таких як революційні трибунали, та використання регулярних військових частин для примусу сплати селянами продовольчого податку. Застосування силових методів владою було викликаним тим, що значна частина селян намагалася уникнути сплати податку у повному обсязі, приховуючи реальні обсяги засіяних полів. Стосунки влади та селянства набули форм жорсткого протистояння, яке супроводжувалося жертвами з обох сторін. Також влада заборонила вільну торгівлю продуктами харчування, обмежила перевезення цих продуктів до того часу, допоки не буде сплачено податок у повному обсязі. Застосування каральних заходів не дало бажаного результату, план податку було виконано приблизно на 80%.

Ключові слова: збіжжя, продовольчий податок, революційний трибунал, колективна відповідальність, повстанські загони.

В Україні одним з найбільш дискусійних питань продовжує залишатися питання земельної реформи. З року в рік відбувається пролонгація мораторію на купівлю–продаж земель сільськогосподарського призначення. Це є свідченням того, що ні в суспільстві загалом, ні в політичному середовищі не існує єдиного підходу до вирішення цієї важливої проблеми. У той же час після ліквідації колгоспної системи, розпаювання землі з наступною передачею паїв в оренду тим, хто зайнявся організацією сільськогосподарського виробництва відбулось значне зростання валового збору збіжжя. Отже, зняття опіки та контролю держави над сферою земельних відносин, підприємницька ініціатива принесли свої позитивні результати. Однак, орендні відносини на селі мають чимало вад, нагальним є питання включення земельним паїв у повноцінну сферу ринкових відносин.

Така нинішня ситуація в аграрному секторі економіки України стала наслідком радянської спадщини, коли протягом понад семи десятиліть українські селяни, яких примусово зробили колгоспниками, взагалі були позбавлені права володіти землею та розпоряджатися результатами своєї праці. Їм було даровано лише «право користування землею». У 1921 р., після того як у 1920 р. зазнала повного краху аграрна політика більшовиків з її намаганням запровадити колективні форми обробітку землі та ліквідацією куркульства як класу, відбувся частковий перехід до ринкових відносин, коли селянам було дозволено продавати збіжжя та інші продукти на ринку, після того як вони сплатять продовольчий податок. Але розміри цього податку, механізм його стягнення, а головне недовіра селян до комуністичної влади, яка

залишила землю у державній власності, спричинили жорстке протистояння між цією владою та значною частиною селянства, зокрема, Одеської губернії. Таким чином, дослідження процесу проведення продовольчої кампанії в Одеській губернії у другій половині 1921 р., яка супроводжувалася актами насильства з обох сторін, має не тільки наукове, а й практичне значення. Адже ця кампанія засвідчила неприродність стосунків влади та селянства, аграрна частина нової економічної політики тільки частково знімала гостроту суперечностей між ними, фундаментальні розбіжності у їх розумінні суті земельних відносин залишалися й надалі.

І в радянській, і в сучасній українській історіографії загальні питання переходу від політики «воєнного комунізму» до непу знайшли своє достатнє висвітлення, безумовно, відповідно до ідеологічних установок у першому випадку та на основі переосмислення минулого – у другому [1, с. 223–227; 2, с. 7–44]. Що стосується Одеської губернії, то такий перехід залишається ще малодослідженою темою, скажімо, лише В. Савченко зазначив, що «до кінця 1921 року тільки через застосування масових репресій продподаток на Одещині був зібраний на 80%» [3, с. 34]. Тому метою цієї публікації є спроба дослідити особливості проведення продовольчої кампанії у другій половині 1921 р. в Одеській губернії, зокрема, причини та наслідки жорсткого протистояння селянства та комуністичної влади, які призвели до чисельних жертв з обох сторін.

З початком осені 1921 р. перед комуністичною владою вже вдруге постали питання вилучення у селян збіжжя та проведення посівної кампанії. Причому до кінця серпня ще тривали заходи щодо виконання плану продовольчої розкладки за 1920 р. Спочатку наказом РНК УСРР термін виконання всіх 100% розкладки за 1920 р. було перенесено з 1 січня на 15 лютого 1921 р. Але цей наказ влада Одеської губернії не змогла виконати, їй так і не вдалося добрати близько 8 млн. пуд. збіжжя. Тому було прийнято рішення продовжити виконання продрозкладки, щоб зібрати хоча б 3 млн. пуд. Але станом на 1 вересня 1921 р. з цих 3 млн. було зібрано всього 826 929 пуд. збіжжя [4, с. 31–32]. Отже, комуністичній владі, не дивлячись на застосування військової сили та каральних органів, так і не вдалося змусити селян Одеської губернії виконати план продрозкладки за 1920 р.

Активна фаза кампанії зі збору продовольчого податку стартувала в Одеській губернії на початку вересня 1921 р. Розпочинаючи цю кампанію влада усвідомлювала, що ситуація для неї не покращувалась, а навпаки погіршувалась. З одного боку, необхідно було за будь-яку ціну виконати план продподатку, а з іншого, – потрібно було міняти форми і методи продовольчої роботи, корегувати свої підходи до селян у зв'язку новими принципами нової економічної політики.

Найперше, з чим зіткнулася влада була відсутність механізму вирахування податку. Для цього треба було знати розміри земельних наділів у селян, але жоден адміністративний орган не володів цією інформацією. Селяни почали користуватись цією обставиною та занижувати відомості про свої земельні наділи. Крім цього, вони повідомляли лише про розмір засіяних полів, натомість влада оподатковувала всю землю, і засіяну, і не засіяну, і луки тощо. Передбачаючи таку

ситуацію, Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову, яка покликана була запобігти приховуванню селянами землі від оподаткування. Згідно цієї постанови такі селяни позбавлялись «права володіти прихованою площею землі» [5, с. 516]. Але всі ці заходи влади не дали бажаного результату, селянам таки вдалося приховати від оподаткування приблизно 35% своєї землі [6].

Крім цих та інших суто технічних причин, таких як неготовність зсипних пунктів та незабезпеченість транспортом, під час вилучення збіжжя у селян чи то у вигляді продрозкладки, чи вже у формі продподатку влада вже традиційно стикалася зі значною активізацією повстанського руху, чи «бандитизму» як вона його трактувала. Влада вже традиційно очікувала та готувалася до наростання «хвилі бандитизму» з другої половини серпня, коли в основному звершувалися жнива та наставав час збору продподатку та підготовки до засіву озимих культур. Відповідно, селянські повстанські загопи ставили за мету зірвати плани влади зі збору продподатку та посівної кампанії, а влада, у свою чергу, вживала заходів як для придушення «бандитизму», так і для виконання плану збору продуктів харчування.

У цьому безкомпромисному протистоянні втрати несли обидві сторони. Газета «Вісти» періодично друкувала матеріали, у яких містилися розповіді про жорстокі розправи над «політпродпрацівниками». Найбільше таких повідомлень надходило з північних повітів губернії. Так, начальник інформаційно–секретного відділу загону Семена Заболотного Яків Малий, захопивши декількох таких працівників у Балтському повіті, одного з них наказав зарубати, коли той вступив з ним у суперечку. Інших було відпущено, але їм наказали бігти декілька верств не зупиняючись. У тому ж повіті у Мошнянському лісі було вбито Андрееву, Барабаша та Корчного на очах у курсантів губполіткурсів, які залишилися живими [7]. А у серпні під час рейду військ Нестора Махна через Вознесенський та Первомайський повіт загинуло 82 продовольчих працівників [8].

Предбачаючи такий хід подій, і щодо небажання селян віддавати частину вирощеного врожаю, і щодо зростання повстанського руху влада почала вдосконалювати та розширювати механізми вирішення як першого, так і другого питання. Що стосується механізму збору продподатку, то Одеський губвиконком «з метою забезпечення планомірної роботи зі збору в Одеській губернії продподатку та на час проведення продподаткової кампанії» видав наказ, який надавав особливі повноваження Одеській губернській продовольчій комісії. Цим наказом заборонялось вільне перевезення по губернії нормованих сільськогосподарських продуктів у кількості, яка перевищувала встановлені норми. Ці норми включали не більше 10 фунтів солі, 5 фунтів цукру, інших продуктів не більше 3 пуд. Продукти, які перевозились понад норму, підлягали реквізиції. Для тих волостей і повітів, платники яких вперто ухилялись від виконання податкової повинності повітовим продовольчим комісарам надавалося право припинення вільного товарообміну, іншими словами вони повинні були закривати ринки та проводити реквізицію продуктів, які селяни привозили на ринок. Як і під час збору продрозкладки 25% реквізованих продуктів передавалось у розпорядження

Комітетів незаможних селян (КНС). Звичайно, наказ містив положення, яке попереджало про те, що «всі порушники будуть притягуватися до відповідальності зі всією суворістю законів воєнно-революційного часу» [9].

Вже наступного дня було видано окреме розпорядження про призупинення товарообмінних операцій, що за задумом його авторів мало стимулювати селян якомога скоріше «виконати свій обов'язок», що у свою чергу мало «розв'язати їм руки для реалізації надлишків на ринку». Не покладаючись на сумлінне виконання цього розпорядження у ньому ж містилося положення про те, що «знову будуть сформовані загороджувальні загони» [10].

Місцева влада також долучилася до процесу формування органів, які були покликані забезпечити збирання продподатку. Особливо тут відзначився Балтський повіт, який мав «специфічні умови». У цьому повіті крім районних продовольчих комітетів (райпродкомів) було сформовано районні особливі комітети (райсобкоми), існування яких не було передбачено ні центральною, ні губернською владою. До цих комітетів увійшли не тільки місцеві активісти, а й мобілізовані відповідальні та рядові члени партії, а також члени профспілок [11]. Також вже традиційно у Балті поновила свою діяльність спеціальна сесія ревтрибуналу, яка мала карати тих, хто не сплачував продподаток та зривав проведення продовольчої кампанії. У зв'язку з тим, що у червні 1921 р. було ліквідовано Ананьївський повіт [12, с. 21] у м. Ананьєві перебував лише уповноважений ревтрибуналу для розслідування випадків невиконання продподатку на території колишнього повіту.

Всі ці організаційні та каральні заходи мали сприяти досягненню головної мети – забезпечити збір продподатку відповідно до встановленого плану. Для Балтського повіту цей план найвищим і складав 2 425 052 пуд. збіжжя. Для Первомайського повіту план складав 2 289 800 пуд. збіжжя, для Вознесенського – 1 238 171 пуд., для Тираспольського – 510 112 пуд. Одеський повіт у зв'язку з неврожаєм, який був викликаний засухою, від сплати продподатку було звільнено. Загалом план продподатку для Одеської губернії «у пшеничному вимірі» було встановлено у розмірі 6 463 135 пуд. збіжжя. А з урахуванням жита, проса та масляних культур – 7 502 791 пуд. [13].

Проміжні результати зі збору продподатку та ситуацію із засівом полів було обговорено на пленумі губкому, який відбувся на початку жовтня. Голова опродкомгубу Баришников доповів, що станом на 26 вересня було зібрано всього 1 176 тис. пуд. збіжжя, що склало менше ніж 20% від плану. Про те, яким чином проходила продподаткова кампанія можна судити з окремих фрагментів виступів делегатів пленуму. Як і слід було очікувати, найбільш напружена ситуація була у Балтському повіті. Делегат від Балти розповів, що у повіті продовольча робота проходила «під знаком запеклої боротьби з бандитизмом». Причому «бандити перейшли до системного терору, вбиваючи не тільки партійних, але й місцевих радянських працівників, які навіть не були пов'язані з компартією». У відповідь влада «широко практикувала роботу ревтрибуналу». За таких обставин вдалося зібрати у повіті біля 300 тис.

пуд. збіжжя, що складало трохи більше ніж 12%. Це стосувалося й посівної кампанії, у повіті було засіяно лише 35% полів озимих культур.

Труднощі із засівом полів у різних повітах Одеської губернії восени 1921 р. мали певні свої особливості. У південних повітах, які були охоплені засухою, селяни зменшували посівний фонд, щоб можна було прогнати сім'ю до наступного літа. У північних повітах засівали ті площі, які давали можливість забезпечити сім'ю та господарство необхідною кількістю збіжжя. Ще одна причина була породжена наслідками політики 1920 р. з її «ліквідацією куркульства як класу». Щоб засіяти якомога більшу площу влада не придумала нічого іншого як зобов'язати заможних селян засівати поля незаможних селян своїм реманентом після того як засіють свої поля. До появи цього наказу стала поширюватися практика передачі землі незаможними селянами заможним для її обробітки. Отже, після того як у 1920 р. у «куркулів» було відібрано частину землі, реманенту й худоби та передано «найбіднішому селянству», останнє чомусь так і не змогло налагодити ведення повноцінного господарства. Спроба зрівняти всіх селян зазнала повної невдачі.

Жахливі наслідки голоду у Поволжі, загроза поширення голоду у південних губерніях України, вже перманентна продовольча криза на теренах всіх радянських республік змушували центральну владу, у першу чергу це стосувалося кремлівського керівництва, тиснути на місцеву владу, щоб та забезпечила виконання плану продподатку. За таких умов пленуму губкому в Одесі не залишалось іншого вибору як застосовувати каральні заходи задля виконання вказівок центру. Відповідно у резолюції пленуму проведення продподаткової кампанії визнавалось «основною та ударною роботою партійних, радянських, профспілкових органів, навіть на шкоду іншим видам роботи». Результатом цієї роботи мало стати виконання завдання центру на 100%, для чого у губернії було оголошено проведення з 1 жовтня до 1 листопада податкового місяця.

У зв'язку з тим, що у деяких волостях селяни «виявили бажання виконати продподаток лише частково, а в деяких зовсім відмовилися його виконувати» резолюція дублювала застосування каральних заходів до таких селян, які були ще затвержені наказом губвиконкому на початку вересня. Члени губкому постановили направляти до тих районів, у яких збір продподатку відбувався дуже повільно, виїзні сесії губревтрибуналу «у необхідній кількості для розправи на місцях з невірними платниками, застосовуючи репресії включно з конфіскацією майна та відправкою винних на примусові роботи, позбавляючи їх свободи» [14]. Ця резолюція містила ще одну норму, яка також дублювала постанову РНК УСРР про участь військових частин у продовольчій роботі. Зокрема, ця норма зобов'язувала селян утримувати військові частини «за фронтовою пайкою» доки не буде повністю сплачено продподаток. Причому ці витрати селян до обсягу податку не зараховувались [15, с. 565].

Але всі ці заходи так і не дали бажаного результату, завдання виконати план продподатку до 1 листопада було зірвано. Станом на кінець жовтня в губернії було зібрано 3 560 000 пуд. збіжжя у пшеничному вимірі, тобто 56%, а картоплі лише 180 тис. пуд., або 33%. Аналізуючи такі невтішні результати, Баришников під час свого

виступу на губернській економічній нараді, вказав на небезпечні моменти, які виявилися під час проведення продовольчої кампанії. Такими перепонами було, вже згадуване, приховування землі від оподаткування, намагання сплатити податок частково. Та найбільш неприємним моментом для влади стало те, що середняки сплачували податок, а незможні селяни не могли його сплати. Такий стан речей ще раз став свідченням того, що незможники, отримавши землю, так і не змогли налагодити на цій землі продовольче виробництво. Та найсуттєвішою у виступі Баришнікова була та частина, у якій він розкрив дійсний механізм збору податку, у якому вирішальна роль належала ревтрибуналам. Як тільки виїзна сесія ревтрибуналу приймала 2–3 рішення, так відразу темп сплати податку значно зростав [16].

Реакція влади на таке значне невиконання продподатку вже традиційно носила репресивний характер. За підписом голови губвиконкому Аверіна, командувача військами Одеської губернії Датюка та голови ОГНК М. Дейча було опубліковано та поширено по всій губернії наказ «Всім повітовим, волосним виконавчим комітетам та сільрадам». Цей наказ зобов'язував завершити вилучення продподатку на збіжжя, фураж та овочі не пізніше 15 листопада «під особисту відповідальність голів виконкомів та сільрад». У разі невиконання цього наказу голів виконкомів та сільрад цих місцевостей передбачалось віддати під суд виїзних сесій ревтрибуналу за бездіяльність. Ті села та волості, у яких до цього терміну не буде сплачено податок, наказ оголошував «ворогами робітничо-селянської влади, прийом продуктів у порядку добровільної здачі у них буде припинено, відповідно до платників податку будуть застосовані заходи примусового характеру і податок буде вилучатись у підвищеному розмірі у 1,5 рази». Крім цього, у таких селах запроваджувалась «колективна відповідальність, зі всіма наслідками, які з цього випливали». Наказ зобов'язував командування військових частин надавати за першою вимогою повітових особливих комітетів необхідну військову силу, яка, як і згідно попередніх розпоряджень, мала перебувати там на повному утриманні селян. Завершальним акордом цього наказу була норма, яка надавала виїзним сесіям ревтрибуналу виключно карального характеру [17].

У фонді «Одеський губернський ревтрибунал» Державного архіву Одеської області зберігаються декілька справ таких виїзних сесій. Анотація цих справ вміщена у 2-му томі «Одесского мартиролога». Матеріали цих справ містять значний перелік осіб, які були покарані за несплату продподатку. Так, скажімо, виїзна сесія Одеського губревтрибуналу у складі голови Кари, членів Чеканського та Кочергіна 25 листопада 1921 р. розглянула справу селян села Суха Журівка Олександрівської волості Балтського повіту Беркова Василя Афанасійовича, 1886 року народження, Беркова Володимира Афанасійовича, 1880 р.н., Беркова Івана Афанасійовича, 1889 р.н., Беркова Миколу Афанасійовича, 1890 р.н., Паюла Олександра Степановича, 1874 р.н., Стебловського Йосипа Трофимовича, 1889 р.н. та Шевченка Юхима Тимофійовича, 1848 р.н., які були обвинувачені у несвоєчасному виконанні продподатку. Виїзна сесія прийняла рішення І. та М. Беркових й Й. Стебловського позбавити волі на 5 років у поєднанні

з трьома роками громадських примусових робіт з частковою конфіскацією майна; Вас. та Вол. Беркових й О. Паюла – до трьох років ув'язнення до концтабору з частковою конфіскацією майна; Ю. Шевченка – до двох років, але, беручи до уваги, його вік постановила покарання вважати умовним. Конфісковане у цих осіб майно було передано державі, а конфіскована земля (від 6 до 17 десятин) була передана КНС для наділення сімей червоноармійців [18, с. 435].

Таким чином, не дивлячись на те, що було проголошено нову економічну політику, продрозкладку було замінено на продподаток, стягнення останнього нічим не відрізнялося від попередньої практики примусового вилучення збіжжя у селян. У зв'язку з тим, що значна частина селян Одеської губернії не бажала сплачувати продподаток у повному обсязі комуністична влада задіяла вже напрацьовані механізми вилучення збіжжя, де каральним органам, зокрема виїзним сесіям губревтрибуналу, та регулярним військовим частинам було відведено провідну роль. У той же час проведення продовольчої кампанії, яка супроводжувалась актами терору проти селянства, не спровокувало вибуху потужного селянського повстанського руху. Саме на такий рух сподівалися провідники Другого Зимового походу, який через цю обставину виявився невдалим. Отже, з одного боку, селяни не склали широкої соціальної бази для антибільшовицького руху у другій половині 1921 р., з іншого, – не бажали виконувати продподаток, чинили спротив його стягненню. Той факт, що в Україні з'явилися «червоні» губернії, тобто ті, які виконали податок повністю, а в Одеській губернії були «червоні» волості, став свідченням того, що селянство, не отримавши землю у свою приватну власність, змиралося хоча б з тим, що отримало можливість розпоряджатися частиною вирощеного врожаю.

Список використаних джерел

1. История советского крестьянства. В пяти томах. Т.1. Крестьянство в первое десятилетие Советской власти. 1917–1927. – М.: Наука, 1986. – 455 с.
2. Історія українського селянства: Нариси в 2-х тт. Т.2. – К.: Наукова думка, 2006. – 653 с.
3. Савченко В. А. Репресії на Одещині в роки нової економічної політики та під час її згорання (1921–1929) / В. А. Савченко // Реабілітовані історією. Одеська область: Книга перша. – О.: АТ «ПЛАСКЕ», 2010. – С.31–54.
4. Советское строительство (Одесса). – 1921, декабрь. – №11.
5. Постановление Совета Народных Комиссаров «О мерах борьбы с предоставлением крестьянами недостоверных ведомостей о количестве земли, находящейся в их пользовании» // Собрание Указаний и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – 1921, 2–16 августа. – №15.
6. Вісти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 4 грудня.
7. Вісти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 1 вересня.
8. Вісти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 8 грудня.
9. Вісти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 6 вересня.
10. Вісти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 7 вересня.
11. Вісти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 4 вересня.
12. Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета от 8 июня 1921 г. «О ликвидации Ананьевского уезда Одесской губернии // Дополнительный Сборник Декретов и Постановлений ВУЦИК и Совнаркома к «Собранию Указаний и

Распоряжений Рабоче–Крестьянского Правительства Украины за 1921 год. – Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1923. – 56 с.

13. Вiсти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 14 вересня.

14. Вiсти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 2 жовтня.

15. Постановление Совета Народных Комиссаров «О мерах успешного выполнения продналога» // Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче–Крестьянского Правительства Украины. – 1921, 17–30 августа. – №16.

16. Вiсти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 30 жовтня.

17. Вiсти Одеського губвиконкому і губернського комітету КП(б)У. – 1921. – 1 листопада.

18. Одеський мартиролог: Дані про репресованих Одеси і Одеської області за роки радянської влади. Т.2 / Уклад.: Л. В. Ковальчук, Г. О. Разумов. – Іст.–мемор. вид. – Одеса: ОКФА, 1999. – 800 с.

References

1. Istorija sovjetskogo krest'janstva. V pjati tomah. T.1. Krest'janstvo v pervoe desjatiletie Sovetskoy vlasti. 1917–1927. – М.: Nauka, 1986. – 455 s.

2. Istorija ukrai'ns'kogo seljanstva: Narysy v 2–h tt. T.2. – К.: Naukova dumka, 2006. – 653 s.

3. Savchenko V. A. Represii' na Odeshyni v roky novoi' ekonomichnoi' polityky ta pid chas i'i' zgotannja (1921–1929) / V. A. Savchenko // Reabilitovani istorijeju. Odes'ka oblast': knyga persha. – О.: АТ «PLASKE», 2010. – S.31–54.

4. Sovetskoe stroitel'stvo (Odessa). – 1921, dekabr'. – №11.

5. Postanovlenie Soveta Narodnyh Komissarov «O merah bor'by s predostavleniem krest'janami nedostovernyh vedomostej o kolichestve zemli, nahodjashhejsja v ih pol'zovanii» // Sobranie Uzakonenij i Rasporjzhenij Raboche–Krest'janskogo Pravitel'stva Ukrainy. – 1921, 2–16 avgusta. – №15.

6. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 4 grudnja.

7. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 1 veresnja.

8. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 8 grudnja.

9. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 6 veresnja.

10. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 7 veresnja.

11. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 4 veresnja.

12. Postanovlenie Vseukrainskogo Central'nogo Ispolnitel'nogo Komiteta ot 8 ijunja 1921 g. «O likvidacii Anan'evskogo uezda Odesskoj gubernii // Dopolnitel'nyj Sbornik Dekretov i Postanovlenij VUCIK i Sovnarkoma k «Sobraniju Uzakonenij i Rasporjzhenij Raboche–Krest'janskogo Pravitel'stva Ukrainy za 1921 god. – Har'kov: Izdanie Narkomjusta USSR, 1923. – 56 s.

13. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 14 veresnja.

14. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 2 zhovtnja.

15. Postanovlenie Soveta Narodnyh Komissarov «O merah uspešnogo vypolnenija prodnalog» // Sobranie Uzakonenij i Rasporjzhenij Raboche–Krest'janskogo Pravitel'stva Ukrainy. – 1921, 17–30 avgusta. – №16.

16. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 30 zhovtnja.

17. Visty Odes'kogo gubvykonkomu i gubern'skogo komitetu KP(b)U. – 1921. – 1 lystopada.

18. Odes'kyj martyrolog: Dani pro represovanyh Odesy i Odes'koi' oblasti za roky radjans'koi' vlady. T.2 / Uklad.: L. V. Koval'chuk, G. O. Razumov. – Ist.–mемor. vyd. – Odesa: OKFA, 1999. – 800 s.

Shyshko O. G., PhD in History, Doctoral student at the Department of History of Ukraine, Odesa I. I. Mechnikov National University (Ukraine, Odesa), shyshko2011@ukr.net

The foodstuffs campaign in Odessa province in 1921: the bloody battle for bread

The purpose of this research is to examine the process of food campaigns in Odessa province in the second half of 1921, based on problem–chronological

method. The communist authorities continued the practice of using punitive organs, such as the revolutionary tribunals, and the use of regular military units to enforce the payment of food tax by peasants. The use of force was due to the fact that many peasants tried to avoid paying taxes in full, concealing the real amount of planted fields. The relations between the authorities and the peasantry have come in the form of a rigid confrontation that resulted in casualties on both sides. The authorities also banned the free trade in food products, and limited the transportation of these products until the full tax is paid. The use of punitive measures did not deliver the desired result, the plan for the food tax was completed by only 80%.

Keywords: corn, food tax, revolutionary tribunal, collective responsibility, rebel groups.

* * *

УДК 316.334.55(477):940.5

Волошин І. В.,

старший викладач кафедри суспільних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки
ім. Героїв Чорнобиля (Україна, Черкаси),
igorvoloshin@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ МЕРЕЖІ «ДОБРОБУТ» ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ СЕЛЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТВАРИНИЦТВА В УКРАЇНІ 1920–Х РР.

Розкрито заходи, які здійснювалися Всеукраїнською спілкою скотарської і молочної кооперації «Добробут» з метою подолання агрономічної та кооперативної необізнаності селянства, підвищення його агрокультури, зокрема культури скотарства. Показано суперечливі умови розвитку тваринництва Української СРР 1920–х рр. Визначено шляхи інтенсифікації сучасної вітчизняної м'ясо–молочної галузі з урахуванням історичного досвіду.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитне товариство, селянське господарство, нова економічна політика, сільськогосподарська мережа «Добробут», скотарство, інтенсифікація сільського господарства.

В другій половині 1920–х рр. актуальним завданням економіки Української СРР була інтенсифікація тваринницького сектору. В цій площині перед галуззю стояв ряд завдань: підготовка племінного матеріалу в кількості, достатній для потреб народного господарства; вирощення кормової бази тваринництва; організація ветеринарно–санітарної справи; комплектування економічних районів відповідними породами худоби і законодавче оформлення цього процесу; підготовка кадрів та реорганізація вишів для потреб сільського господарства [4, с. 6].

Серед шести центрів спеціалізованої сільськогосподарської кооперації, які функціонували в Україні періоду нової економічної політики («Кооптах», «Добробут», «Плодоспілка», «Бурякоспілка», «Укрсілкукур» і «Товариство насінництва»), основне завдання досвідно–технічної роботи відділів «Добробуту» визначалося як «вишукування в умовах українського сільського господарства шляхів для підвищення продукції сільськогосподарських тварин, поліпшення якості продуктів та одночасно з цим зниження вартості виробництва» [12, с. 4].

В сучасній українській історіографії конкретно і глибинно тема діяльності в доколагоспий період Всеукраїнської спілки скотарської і молочної кооперації «Добробут» не досліджувалась. Побіжно до функціонування в згаданий вище період м'ясо–молочної галузі в своїх дослідженнях звертались такі сучасні дослідники–аграрники як С. Биченко [2], О. Дулгерова [6], В. Лазуренко [8–9], В. Марочко [11], А. Морозов [13], В. Паскаленко [15], Ю. Раку [16].

Метою даної статті є аналіз заходів, які здійснювалися Всеукраїнською спілкою скотарської